

Vieren op school

HERWERKTE UITGAVE

Vieren op school

HERWERKTE UITGAVE

Antwerpen, april 2023

+ Johan Bonny
Bisschop van Antwerpen
en de bisschopsraad van het bisdom Antwerpen

Inhoudstafel

Inleiding	5
1. Bouwstenen	7
2. Het bouwwerk	10
3. Manieren van aanwezig zijn	12
4. Wat betekent dit voor de eucharistie in schoolcontext?	14
5. Momenten en gelegenheden	15
6. Binnen of buiten de lestijd?	18
7. Wie neemt de verantwoordelijkheid?	19
8. Een jaarplanning opstellen	20
Bijlage	
Waar vind je bruikbaar materiaal?	23
Dankwoord	24

Beste lezer,

De eerste versie van deze beleidstekst dateert van 2017. In de inleiding vroegen we ons toen af waarop een katholieke dialoogschool moet inzetten als het gaat over schoolvieringen. We merkten immers dat vele schoolbesturen, directies, leerkrachten en medewerkers hier een spanning ervaren. 'Heeft hun school enkel de opdracht om leerlingen in te wijden in de katholieke liturgische traditie? Dan loopt zij het gevaar de religieuze en levensbeschouwelijke diversiteit van haar populatie te negeren. Moet zij daarentegen elke vorm van collectieve christelijke belijdenis vermijden? Dan dreigt haar katholieke identiteit uit het zicht te verdwijnen.' De oproep om genuanceerd met deze spanning om te gaan en de opdracht om bruggen te slaan tussen eigenheid en diversiteit blijft ook nu onverminderd geldig. Ondertussen zijn de uitdagingen in onze scholen niet kleiner geworden, integendeel. Het lerarentekort en de gevolgen van de pandemie zijn slechts twee factoren die de taak van het onderwijs bemoeilijken. Hier past dan ook een welgemeend woord van dank aan iedereen die zich in onze scholen met hart en ziel inzet voor onze kinderen en jongeren.

Ook op levensbeschouwelijk vlak is de situatie alleen maar complexer geworden. Als je kijkt naar de leerlingenpopulatie merk je - ook in de katholieke scholen - een groeiende groep die geen voeling heeft met religie naast steeds meer leerlingen die zich thuis voelen in andere christelijke denominaties of andere godsdiensten. Scholieren die met hun gezin deel uitmaken van een vierende katholieke geloofsgemeenschap, zijn duidelijk in de minderheid. Deze evolutie blijft niet beperkt tot de leerlingen. Eenzelfde ontwikkeling merk je bij ouders, leerkrachten, medewerkers van de school, directies en schoolbesturen. In deze context stelt zich de vraag wat de rol is van vieringen in katholieke scholen en klasgroepen.

Laat het duidelijk zijn: we blijven ervoor kiezen om geregeld vieringen te organiseren in de schoolcontext. Een katholiek opvoedingsproject vraagt immers intrinsiek om verdieping en verbinding, twee elementen die precies in vieringen centraal staan. **We noemen drie terreinen waarop deze vieringen kunnen plaatsvinden.**

1. Het markeren van de tijd. Van oudsher hechten christenen belang aan een bewuste beleving van de tijd. De dag wordt geopend én gesloten. De week evolueert in de richting van de zondag. De jaarkring brengt verschillende accenten aan in het bestaan. Het mensenleven in zijn geheel kent zijn seizoenen. Rituelen helpen ons om de eigenheid van het moment te markeren. De concrete ervaring van schoolvieringen biedt daartoe alle kansen. Het concrete leven leren vieren is immers een eminent pedagogische opdracht voor de school.

2. Verbinding met anderen. Werken aan een schoolgemeenschap veronderstelt solidariteit met wat anderen overkomt. In klasverband en binnen de school als geheel kunnen verschillende gebeurtenissen aanleiding zijn om halt te houden en tot bezinning te komen. Ook de verbinding met wereldgebeurtenissen verrijkt het samenleven op school. Deze solidariteit vraagt om symbolische vormgeving, bijvoorbeeld in een viering.

3. Kerkelijke eredienst. Het is eigen aan het kerkelijke gemeenschapsleven dat we op gezette tijden samenkomen om God te loven. Ook de school kan een plaats zijn van liturgie. Het is belangrijk dat gelovige katholieken de schoonheid hiervan leren kennen en zo initiatie ontvangen in het leven van de wereldwijde Kerk. Omdat dit gaat over een activiteit van christenen die er uitdrukkelijk voor kiezen om hierin te stappen, kan deze vorm van vieren niet opgelegd worden aan anderen.

Op deze drie terreinen kunnen scholen initiatieven ontwikkelen. Deze beleidstekst biedt daartoe handvaten. Het eerste deel van de tekst geeft een overzicht van de **verschillende soorten bouwstenen** waarmee men een schoolviering kan opzetten. Het tweede deel gaat nader in op **verschillende soorten schoolvieringen** waarvoor men kan kiezen. Deel drie bespreekt **verschillende manieren om aan een schoolviering deel te nemen**. In deel vier bespreken we **de speciale plaats die de eucharistie in dit geheel kan krijgen**. In het vijfde deel geeft de tekst beknopte **voorbeelden van schoolvieringen** naar aanleiding van diverse gelegenheden. Deel zes behandelt de vraag of een schoolviering best **binnen of buiten de lestijd** plaatsvindt en deel zeven de vraag wie verantwoordelijkheid voor een schoolviering opneemt. Ten slotte volgt een voorstel om tot **een jaarplanning** te komen.

Ik wens u veel vreugde en inspiratie toe om samen op school te vieren!

+ Johan Bonny
Bisschop van Antwerpen

Inleiding

Wie woont in de buurt van een school kent de klank van een speelplaats: een mengeling van stemmen die door elkaar roepen, lachen en zingen. Het klinkt als een muziekstuk zonder partituur of dirigent, vier of meerdere keren per dag. Op een school komen alle stemmen samen: alle stemmen die kinderen en jongeren kunnen laten horen, in hun bonte verscheidenheid. Niet enkel op de speelplaats, maar ook in de klas. Kinderen en jongeren van zeer diverse sociale, culturele, religieuze of levensbeschouwelijke achtergrond zitten er naast elkaar, bij dezelfde leerkracht, met dezelfde leeropdracht. Ook het lerarenkorps en alle medewerkers van de school zijn bonter en diverser.

Een school is geen eiland of enclave. Ook scholen van het katholieke net ontvangen kinderen en jongeren van zeer uiteenlopende religieuze of levensbeschouwelijke herkomst. Die openheid brengt vele kansen en uitdagingen met zich mee. Tegelijk zet zij de vraag op scherp naar de eigenheid van ons onderwijs, in het bijzonder van het katholiek onderwijs. **Hoe kunnen eigenheid en verscheidenheid vandaag samengaan?**

In de visietekst van en voor het bisdom Antwerpen 'Een houtskoolvuur met vis erop en brood' schrijft bisschop Johan Bonny: "Vanuit een christelijk mensen wereldbeeld mag 'eigenheid' niet uitmonden in afgrenzing of uitsluiting. We staan open voor alle kinderen en jongeren die voor onze school kiezen. Maar 'openheid' mag niet eindigen in een kleurloze 'neutraliteit'. Wij willen kinderen en jongeren opvoeden in een christelijke geest en met een christelijke levensstijl voor ogen. Het 'verschil' waar het in het evangelie en de kerkgemeenschap over gaat, moet in een katholieke school tot uitdrukking kunnen komen".¹

Scholen en pastorale eenheden nemen deze uitdaging ernstig. In de visietekst van Katholiek Onderwijs Vlaanderen over de katholieke dialoogschool

lezen we: "Vanuit de traditie waarin de school staat en in gesprek met haar omgeving, wil **de katholieke dialoogschool een oefenplaats zijn voor een (samen)leven in een wereld die gekenmerkt is door diversiteit en verschil**. Kritisch-creatief leren omgaan met wat eigen en wat anders is, met wat verbindt en wat onderscheidt, stelt mensen in staat bij te dragen aan een open, zinvolle, verdraagzame en duurzame samenleving, waar een plaats is voor iedereen – een wereld waar ook God van droomt".²

De Vlaamse bisschoppen en de Erkende Instantie r.-k. godsdienst publiceerden samen een document over het vak godsdienst op school. Ze beschouwen het vak r.-k. godsdienst als "een aanbod voor allen om de eigen beleving te verdiepen en een eigen keuze te maken. Voor leerlingen die zich niet verbonden voelen met een godsdienst of met het christendom, is het **een aanbod om de eigen levensbeschouwelijke keuze nader in te vullen**. Voor leerlingen die tot een andere godsdienst behoren, is het **een aanbod om hun eigen geloofskennis en -beleving als in een spiegel te bekijken en te bevragen**. Voor leerlingen met een christelijke achtergrond is het een **aanbod om te groeien naar een meer beredeneerd geloofsinzicht, een (hernieuwde) deelname aan het leven van de christelijke gemeenschap of een meer bewust en gewetensvol engagement**".³

Deze herwerkte brochure over *Vieren op school* is in deze lijn geschreven. Hoewel de tekst vooral aandacht besteedt aan vieringen op een katholieke dialoogschool, vallen scholen van de andere netten niet uit de boot. Integendeel, ook directies, leerkrachten en medewerkers uit scholen van het officiële net zullen in voorliggende tekst vragen en opdrachten herkennen waarmee ze dagelijks te maken hebben en aan de slag moeten.

Waarop moet een katholieke dialoogschool inzetten? Veel schoolbesturen, directies, leerkrachten en medewerkers van de school stellen zich, zoals gezegd,

¹ Johan Bonny, *Een houtskoolvuur met vis erop en brood, Visietekst van en voor het bisdom Antwerpen*, 2012, p. 42.

² Cf. Visietekst *Katholieke dialoogschool* van Katholiek Onderwijs Vlaanderen, goedgekeurd op 3 maart 2016; D. Pollefeyt (e.a.), *Katholieke dialoogschool. Wissel op de toekomst*, Antwerpen, Halewijn, 2016.

³ De Vlaamse bisschoppen en de Erkende Instantie r.-k. godsdienst, *Het vak r.-k. godsdienst op het kruispunt van samenleving, onderwijs en kerkgemeenschap*, Licap, 2017, p. 14.

deze vraag. Deze tekst wil scholen op weg zetten om genuanceerd met deze spanning om te gaan. De opdracht **om bruggen te slaan tussen eigenheid en diversiteit** staat hierbij centraal.

In een katholieke dialoogschool is ruimschoots plaats voor **schoolvieringen**: een brede waaier van verdiepende en bezinnende activiteiten die een school kan organiseren om betekenisvolle momenten of tijden te markeren. Ook op scholen van de andere netten kunnen vieringen doorgaan, minstens in het kader van de godsdienstles. Deze schoolvieringen kunnen een breed humaan karakter hebben zonder aparte verwijzing naar een religieuze traditie. Ze kunnen ook uitdrukkelijk religieus of kerkelijk zijn. Daartussenin zijn verschillende gradaties mogelijk.

1. Bouwstenen

1.1. Een viering bestaat uit verschillende elementen

De verantwoordelijke heeft daarvoor diverse bouwstenen ter beschikking.

Stilte

In onze maatschappij is stilte een zeldzaam goed. Tegelijk voelt iedereen de kracht ervan. **Stilte kan genezend werken.** Ze kan **de verbondenheid in een groep versterken.** Stilte is meer dan een leegte. Ze creëert **een opening tot concentratie, tot verinnerlijking en verdieping.** Het is een grote uitdaging om met een groep kinderen of jongeren de stilte op te zoeken. Velen voelen zich meer op hun gemak als de tijd is opgevuld met woord en klank. Het concept 'Minuut stilte' is de meesten echter niet vreemd. Stilte is een primair onderdeel in het bouwwerk van een schoolviering.

Meditatie

Mediteren kan je op vele manieren. Iemand kan zich bijvoorbeeld concentreren op de eigen ademhaling, op een bepaald voorwerp of op het repetitief zingen van mantra's, woorden of geluiden. De bedoeling is **tot rust te komen, de aandacht te verscherpen en innerlijke vrede te vinden.** Wanneer goed uitgevoerd **kan meditatie,** zoals stilte, ook **verbondenheid scheppen.** Het vraagt een degelijke begeleiding en een bepaalde gewenning om kinderen en jongeren hierin mee te nemen. Vooral oosterse tradities hebben de helende kracht van meditatie in onze cultuur opnieuw geïntroduceerd.

Tekst

Woorden kunnen mensen raken. Redeneringen geven inzicht, poëzie biedt verdieping, verhalen verbreden de horizon. **Teksten geven inhoud aan een viering.** Woorden om te beluisteren kunnen afwisselen met woorden om in de mond te nemen. Nieuwe teksten kunnen staan naast gekende, religieuze naast profane. Toch is hier ook voorzichtigheid geboden: teveel woorden kunnen de boodschap in de weg staan.

Beeldende kunst

Met architectuur, beeldhouwkunst, schilderkunst, film en dans probeert de mens het onzegbare uit te drukken. In alle kunstvormen schuilen betekenisdragers die jong en oud kunnen raken op levensbeschouwelijk niveau. **Kunst kan uitdagen, oproepen, confronteren, bevestigen, troost en hoop bieden, solidariteit opwekken en vreugde uitstralen.** Een bepaald kwaliteitsniveau is wel noodzakelijk: kitsch en karikatuur komen snel om de hoek loeren. Bovendien is het niet de bedoeling dat de viering een show wordt. Het is de bedoeling de aanwezigen op zo'n manier te raken dat een diepere snaar begint te trillen.

Muziek

Geen kunstvorm is zo verbonden met de menselijke emotionaliteit als muziek. Of het nu diepe droefheid is of extatische vreugde: muziek is in staat er uitdrukking aan te geven. Meer nog: **muziek kan diepe gevoelens uit het niets oproepen.** Een krachtige bouwsteen en goed uitgangspunt voor een viering dus, maar ook hier dient men het showgehalte te vermijden. Bovendien vraagt de permanente muzikale input in onze geprivatiseerde samenleving om enige zorg. Op openbare plaatsen klinkt muziek vaak als een 'anonieme' achtergrond, terwijl velen daarbij nog hun individuele lievelingsmuziek beluisteren via oortjes of de koptelefoon: muziek als exponent van afzondering. **Als bouwsteen van een viering wil de muziek daarentegen op de voorgrond treden en alle deelnemers met elkaar verbinden. Een sterke manier is de samenzang,** wanneer mensen toonhoogte, ritme, tempo en ademhaling op elkaar afstemmen. Het is **een krachtige uiting van gezamenlijkheid.**

Ritueel

Rituelen zijn **symboolhandelingen die verbinding tot stand brengen. Hun kracht bestaat erin dat ze een moeilijk te verwoorden gevoel omzetten in een gezamenlijke handeling, in een gedeelde ervaring.** Een stille tocht bijvoorbeeld als teken van rouw of verzet, de onthulling van een herdenkingsteken of het afscheid van leerlingen die hun diploma behaalden. Niet het begrijpen van de handeling staat centraal maar het collectieve besef van een intense,

gemeenschappelijke ervaring. Deze rituele taalvorm is aanwezig op vele vlakken in het leven van kinderen en jongeren.

Getuigenis

Het raakt mensen keer op keer als iemand zich kwetsbaar opstelt en iets toont van zijn diepste belevingswereld. Kinderen en jongeren staan doorgaans open voor **het getuigenis van mensen die niet willen beleren of bekeren maar vanuit de rijkdom van hun ervaring wijsheid en inspiratie aanreiken**. Het doorslaggevende criterium daarbij is **authenticiteit**.

Dialoog

Hoewel een viering nooit een praatbarak mag worden, kan er wel degelijk **ruimte zijn voor uitwisseling en gesprek**. Dit moment **kan een intiem karakter hebben** waarin twee mensen iets over zichzelf vertellen aan elkaar. Het kan **ook een collectief gebeuren zijn** waarbij reacties in de groep kunnen klinken. Een gestructureerde vorm hiervan is bijvoorbeeld het schrijfgesprek.

1.2. Een viering kan religieuze elementen bevatten

Alle hierboven genoemde bouwstenen kunnen al dan niet religieus ingevuld worden. De voorgaande beschrijving legt geen uitdrukkelijk verband met godsdienstige tradities. Tegelijk gebruiken godsdienstige tradities net deze bouwstenen om transcendentie, het goddelijke dat mensen overstijgt, binnen te brengen in de realiteit. **Een religieuze invulling vanuit christelijk perspectief kan onder meer gebruik maken van de Bijbel, van christelijke kunst en cultuur of nog, van kerkelijke gebruiken en rituelen.**

Stilte

Religieuze stilte zoekt niet de leegte op maar maakt ruimte voor wat belangrijk is. **God openbaart zich immers niet in de leegte maar in woord en beeld. Verstilling** is de bereidheid om eigen invullingen los te laten en de durf zich toe te vertrouwen aan wat in de vrijgekomen ruimte naar boven komt en ontstaat. **Het is een oefening in godsvertrouwen. Uit stilte kan gebed ontstaan.**

Meditatie

Religieuze meditatie krijgt een contemplatief karakter als ze zich richt op God. Het is **een oefening in concentratie op wie God is en wat Hij te betekenen heeft**. Een icoon met het gelaat van Christus kan bijvoorbeeld het richtpunt zijn van een verzamelde gemeenschap. De eenvoudige refreinen van de gemeenschap van Taizé kunnen in hun repetitieve kracht werken als een mantra. Ook de lezingen van de dag kunnen een dankbaar vertrekpunt zijn.

Tekst

Teksten kunnen als goddelijke openbaring gelezen worden. In de christelijke traditie zijn de Bijbelteksten van generatie op generatie overgeleverd als Blijde Boodschap voor mensen van vandaag. De lezingen van de dag kunnen een mogelijk vertrekpunt zijn. Daarnaast vind je in de Bijbel en de heilige boeken van andere religieuze tradities een schat aan wijsheid en inspiratie terug.⁴

Beeldende kunst

Kunst kan de aanwezigheid van God verbeelden. De verschillende religieuze tradities reiken op dit vlak een enorme schat aan. Vooral het christelijke patrimonium ligt voor het grijpen. Je hebt kerkgebouwen, schilderijen, beelden en glasramen, die je mogelijks in de school of in de nabije omgeving van het gebouw kan terugvinden. De oude meesters waren niet alleen grote ambachtsslui, ze waren ook in staat om in hun kunstwerken de kern van de godsopenbaring uit te beelden. Tegelijk zijn er voorbeelden van hoe hedendaagse kunst mensen kan binnenbrengen in de godsrelatie.

Muziek

Muzikanten uit heden en verleden zijn erin geslaagd om religieuze snaren te raken bij hun toehoorders. Zowel instrumentale als gezongen muziek kan de godsrelatie verdiepen en versterken. **Niet toevallig is zang in al de ons gekende religies aanwezig als uitdrukkingvorm van de verbondenheid tussen God en zijn volk**. In dit kader neemt samenzang een unieke plaats in.

4 <https://rkbijbel.nl/kbs> en <https://debijbel.nl>

Ritueel

Rituelen leren ons omgaan met een realiteit die ons overstijgt. Zowat alle godsdiensten beschikken over een arsenaal aan rituelen om de gelovige gemeenschap te ondersteunen in haar verhouding tot God. **De katholieke traditie heeft een bijzonder rijk patrimonium aan rituelen.** Het kan zowel gaan om rituele handelingen die een persoon verricht in eigen naam of in naam van de hele groep: houdingen aannemen, gebaren maken, bewegen, spreken, zingen, luisteren, zich positioneren in de sacrale ruimte, sacrale voorwerpen hanteren: het zijn allemaal bouwstenen van een ritueel geheel.

Getuigenis

Getuigenissen kunnen verkondiging worden. Van het authentieke verhaal van iemand over zijn of haar relatie met God uit de christengemeenschap, kan een uitnodiging en een appel uitgaan. Ook een religieuze handeling heeft een getuigend karakter. Hier is authenticiteit van het grootste belang. Leerlingen, leerkrachten en medewerkers met gevoel voor religiositeit kunnen het als een bemoediging ervaren zich omringd te weten door mensen die eenzelfde ervaring delen en zich zo deel voelen van een groter geheel.

Dialoog

Een viering kan de deelnemers uitnodigen om met elkaar in gesprek te gaan over hun geloof. De ervaring leert dat een open en respectvol gesprek versterkend en inspirerend kan zijn. **De dialoog met God noemen we gebed.** Bidden hoort bij geloven, zoals geloven hoort bij bidden. Mensen die geloven, welke godsdienstige traditie zij ook aanhangen, bidden tot God. **Ze willen in zijn aanwezigheid vertoeven en zijn nabijheid ervaren.** Ze willen het goddelijke licht laten stralen over hun levensweg en over de keuzes die ze mogen of moeten maken. Dat gebed kan rustig zijn of opstandigheid uitdrukken, het kan groeien uit overtuiging of gekenmerkt zijn door aarzeling. Bidden heeft altijd iets intiem: ik richt me heel persoonlijk tot God en engageer me tegenover Hem. Tegelijk kan het verbindend werken als ik weet dat anderen zich eveneens tot God richten. Je kan leerlingen uitnodigen om zich aan gebed te wagen. Dat kan binnen verschillende gebedstradities. Elke leerling behoudt zijn persoonlijke vrijheid om de beschikbare tijd respectvol in te vullen (*Zie ook infra hoofdstuk 3. Manieren van aanwezig zijn*).

2. Het bouwwerk

Een schoolviering is als een ‘bouwwerk’ dat in functie van de aanleiding en de groep die samenkomt, **telkens een andere vorm kan krijgen**. Leerlingen, leerkrachten of andere medewerkers van de school krijgen er de ruimte om samen te komen en stil te staan bij belangrijke aspecten van het leven. Het kan daarbij gaan om persoonlijke ervaringen, mooie of pijnlijke gebeurtenissen, maatschappelijke evenementen, religieuze en levensbeschouwelijke thema’s of de tijden van het burgerlijk of kerkelijk jaar.

2.1. Je kan een viering voor de gelegenheid samenstellen

Wie verantwoordelijk is voor de organisatie van een schoolviering kan gebruik maken van een **breed arsenaal aan bouwstenen om daarmee een zinvol en stijlvol geheel te creëren**.

Uiteraard **maakt een katholieke dialogeschool voor vieringen** met een religieus karakter **systematisch gebruik van de katholieke traditie, die haar leidraad is. Altijd is de Bijbelse boodschap van geloof, hoop en liefde haar inspiratie en meetlat**. De persoon en het voorbeeld van Jezus staan daarbij centraal. Dat neemt niet weg dat de school ook elementen kan opnemen uit het patrimonium van andere godsdiensten en levensbeschouwingen, bijvoorbeeld wanneer die in de school aanwezig zijn.

Als een sterfgeval de hele school raakt, komt de schoolgemeenschap samen. De directeur leest een tekst die het verdriet uitdrukt en troost aanreikt. Vervolgens klinkt ‘Afscheid van een vriend’ van Clouseau. Iemand van het pastoraal team leest een Bijbeltekst. De leerlingen mogen daarna een kaarsje aansteken bij een foto van de overledene. Wie wil, mag daarbij een gebed fluisteren. Ondertussen zingt een moslim een treurlied uit de islamtraditie. Tenslotte gaat iedereen naar de speelplaats om samen ballonnen op te laten.

2.2. Je kan instappen in een reeds bestaande vorm

Als een orkest een muziekstuk speelt, ligt de partituur vast. Die wordt niet veranderd. De uitvoering is echter afhankelijk van de dirigent en de muzikanten. **Hetzelfde geldt voor een eucharistieviering: de orde van dienst of partituur ligt vast. Enkel de uitvoering kan verschillen**. Deze vieringen hebben voorgeschreven liturgische vormen die bijdragen aan het verbindende karakter van de geloofsgemeenschap: weten dat mensen over heel de wereld op dezelfde wijze en met dezelfde woorden bidden, verbindt en sterkt hen in hun overtuiging. Het zijn handelingen van heel de kerkgemeenschap waarin je als persoon of groep binnentreedt en samen deelneemt.

De bekendste van deze vieringen met een ‘orde van dienst’ is de eucharistie. **De standaardopbouw van de eucharistie is als volgt**⁵:

A. Openingsriten

- Intrede
- Begroeting van het altaar en van het samengekomen volk
- Schuldbelijdenis
- Heer, ontferm U
- Openingsgebed

B. De liturgie van het woord

- Bijbellezing
- Antwoordpsalm
- Acclamatie voor de evangeliëlezing
- Evangeliëlezing
- Homilie
- Voorbeden

⁵ De gedetailleerde opbouw en de betekenis erachter vind je bijvoorbeeld in ‘De eucharistie vieren. Algemene instructie van het Romeins Missaal’, in 2014 uitgegeven door de Interdiocesane Commissie voor Liturgische Zielzorg.

C. De liturgie van het altaar

- Bereiding van de gaven
- Gebed over de gaven
- Eucharistisch gebed
- Communieritus
 - Onzevader
 - Vredesritus
 - Breken van het brood
 - Communie
 - Gebed na de communie

D. De slotriten

- Mededelingen
- Zegen
- Zending
- Groet aan het altaar

Naast de orde van dienst van de eucharistie is in het bisdom Antwerpen ook een orde van dienst beschikbaar voor een woorddienst. Een woorddienst is een gebedsdienst zonder priester, maar met een gemandateerde voorganger en een eigen structuur en logica. **De standaardopbouw van de woorddienst ziet er als volgt uit:**⁶

- Processie met het evangeliarium
- Begroeting
- Lied
- Gebedsintenties
- Eerste lezing
- Antwoordpsalm
- Tweede lezing
- Evangelievers
- Evangelie
- Bezinning
- Geloofsbelijdenis
- Gebed om verzoening en vrede
- Onzevader
- Lied
- Gebed
- Wegbrengen van het evangeliarium
- Mededelingen en oproepen
- Wegzending

Een orde van dienst lijkt op de partituur van een muziekstuk. Ze vraagt om uitvoerders die de compositie zo correct mogelijk tot leven brengen. **Zo zit het creatieve element van de eucharistie niet in de samenstelling van de viering, maar in de realisatie ervan.** De Kerk spreekt over een ‘ars celebrandi’ – de kunst van het vieren. Kardinaal Jozef De Kesel verwoordt het zo: “In deze *kunst van het vieren* gaat het om een kunde, een vakmanschap dat aangeleerd en geoefend moet worden, te vergelijken met de leerschool die kunstenaars moeten doorlopen wanneer ze willen beeldhouwen, schilderen of musiceren. Om een muziekstuk goed uit te voeren, is het belangrijk om eerst de partituur goed te bestuderen en de logica, de structuur en de aanwijzingen voor de uitvoering van binnenuit te leren kennen. De aanwijzingen in verband met het vereiste tempo, de geluidsterkte, de klankkleur en de uitvoerders zijn er niet om de artistieke vrijheid van de muzikanten te beknotten. Ze doen juist een beroep op hun muzikale talenten en willen hen helpen om de muziek zoals de componist ze heeft bedoeld, tot leven te brengen.”⁷

6 Cf. ‘De zondag vieren als geen priester beschikbaar is’, https://www.kerknet.be/sites/default/files/BA_beleidstekst2_141022_LR_0.pdf p. 15-22.

7 Cf. ‘De eucharistie vieren. Algemene instructie van het Romeins Missaal’, p. 8.

3. Manieren van aanwezig zijn

Wie verantwoordelijk is voor een schoolviering moet ervoor zorgen dat **de deelnemers zich thuis kunnen voelen**. Daarbij maken we **een onderscheid tussen twee doelgroepen**.

Enerzijds is er **de schoolgemeenschap als geheel**, ongeacht de individuele religieuze en levensbeschouwelijke achtergrond van de betrokkenen. **Een viering kan zich richten tot de schoolgemeenschap in zijn totaliteit of in zijn geledingen: een klas, een graad, de personeelsleden...** Als deze activiteit het gemeenschapsgebeuren op school wil oriënteren of versterken, kan de schoolgemeenschap leerlingen en personeelsleden opleggen om eraan deel te nemen. Als de schoolgemeenschap vooral aan een persoonlijke verdieping wil werken, kan een vrije deelname de intensiteit van de viering ten goede komen.

Anderzijds zijn er **de leerlingen en personeelsleden die tot de christelijke gemeenschap behoren en voor wie de katholieke dialoogschool een bijzondere opdracht heeft**. Ook binnen die groepen is natuurlijk diversiteit mogelijk. Tijdens een schoolviering nemen zoekers en twijfelaars plaats naast gedoopte christenen die niet bezig zijn met geloof, of praktiserende christenen die zich bewust engageren. In een viering die zich richt tot deze doelgroep krijgen bouwstenen een belijdend karakter. Wie bijvoorbeeld bij het binnenkomen van een kerkgebouw een kruisje maakt met wijwater stelt een publieke daad waarmee hij zijn geloof uitdrukt in de drie-ene God. In een belijdende handeling staat de relatie met God centraal en hoe die relatie je plaats in de wereld bepaalt. Daarnaast heeft een belijdende handeling een gemeenschappelijke betekenis die de deelnemers verbindt met elkaar en met de wereldwijde kerkgemeenschap. Het mag duidelijk zijn dat we belijdende handelingen niet van elke aanwezige mogen verwachten. Toch kunnen ook leerlingen met een andere religieuze of christelijke achtergrond zinvol aan zulk een viering deelnemen. **Vanuit een grondhouding van respectvolle aanwezigheid onderscheiden we drie vormen van betrokkenheid: 1. actieve deelname, 2. dialogale betrokkenheid en 3. waardig alternatief.**

“Respectvolle aanwezigheid is een houding die spoort met het denken van de katholieke dialoogschool: zij faciliteert namelijk het uiten van de levensbeschouwelijke identiteit, rekening houdend met de diversiteit. Respectvolle aanwezigheid impliceert dat de aanwezigen vertrouwd gemaakt worden met de eigenheid van een liturgische viering. Respectvol aanwezig zijn betekent bijvoorbeeld dat men een aantal basisvoorwaarden respecteert: stil zijn, niet praten, niet applaudiseren, niet met de smartphone bezig zijn, enzovoort. Men kan over de termen ‘actieve participatie’ en ‘respectvolle aanwezigheid’ discussiëren. Wie respectvol aanwezig is en bereid is om een sfeer van gebed en stilte te respecteren, kan op zijn of haar eigen wijze tot op zekere hoogte toch ook actief participeren aan de viering.”⁸

3.1. Drie vormen van aanwezigheid

1. Actieve deelname

Actieve deelname betekent meer dan alleen met een open en welwillende houding aanwezig zijn in de viering. **Het veronderstelt ook dat wie deelneemt zichzelf beschouwt als deel van de handelende gemeenschap**. Dat is vandaag niet vanzelfsprekend. We vervallen snel in een opstelling die de aanwezigen opdeelt in performers en publiek. In plaats van de persoonlijke verdieping of de versterking van de gemeenschap dreigen dan het tonen van talent en de esthetische ervaring op de voorgrond te treden. Een andere valkuil is de moralisering. Dan gebruikt een klein groepje de viering om de aanwezigen de les te lezen. In beide gevallen ondergaat de deelnemer het gebeuren. De grootste uitdaging voor elke schoolviering is om **de aanwezigen een traject te laten afleggen dat hun actieve betrokkenheid daadwerkelijk ten goede komt**.

Zeker als het gaat over religieuze bouwstenen is dat een delicate zaak. Het gaat immers over handelingen waarmee je de persoonlijke vrijheid niet mag aantasten. Belijdende handelingen kan je niet opleggen. We moeten erkennen dat niet iedereen aan elk onderdeel van een religieuze viering actief kan

deelnemen. Meer nog, als heel de viering een beïjdend karakter heeft, wordt een actieve deelname aan deze viering voor andersdenkenden moeilijk. **Hier stelt zich een belangrijke pedagogische vraag: hoe leid en begeleid je mensen op deze weg?** Een voorafgaand gesprek is nodig om mensen tot onderscheiding te brengen. Hoe respecteer je de grenzen en de mogelijkheden van éénieder? Wat betekent die viering voor de enen en voor de anderen? **Juist hier kan een katholieke dialoogschool haar kracht laten zien: in het gesprek met allen over identiteit en openheid in religieus en levensbeschouwelijk perspectief.** Deze dialoog kan ertoe leiden dat betrokkenen er bewust voor kiezen om niet actief deel te nemen, maar wel respectvol aanwezig te zijn in dialogale betrokkenheid.

2. Dialogale betrokkenheid

Bij deze vorm vieren leerlingen, leerkrachten en medewerkers uit de katholieke en andere religieuze tradities vieren samen. Elk om de beurt nemen ze een actieve rol op vanuit hun eigen traditie. **Door dat vooraf te duiden, werkt de school aan de interlevensbeschouwelijke dialoog en gaat ze aan de slag met de pastorale diversiteit. Zo wordt ze meer en meer een katholieke dialoogschool in actie.** Voor een katholieke dialoogschool is het belangrijk dat zij alle leerlingen de kans biedt om kennis te maken met de manier waarop christenen het geloof vieren en om te ontdekken wat die vieringen voor hen betekenen. Tegelijk kunnen aanwezigen zo vanuit hun levensbeschouwing een concrete bijdrage leveren aan de viering. **Wie niet of slechts gedeeltelijk actief aan zulke viering deelneemt, kan in dialogale betrokkenheid wel respectvol aanwezig zijn.** Wanneer een school alle leerlingen uitnodigt voor een katholieke eredienst, mag zij een respectvolle aanwezigheid verwachten, ook van wie een andere godsdienst of levensbeschouwing aanhangt. Overigens zal de school alles in het werk stellen om die respectvolle aanwezigheid te motiveren en te ondersteunen. Respect is voor allen een meerwaarde. Tijdens de viering kan de voorganger daar uitdrukkelijk naar verwijzen.

3. Waardig alternatief

Een andere vorm van betrokkenheid is die van een waardig alternatief. Wanneer een school als gemeenschap ervoor kiest om de aanwezigheid van

leerlingen en personeelsleden bij een viering niet te verplichten, mag zij verwachten dat de afwezigen respect betonen voor de aanwezigen. **Voor wie niet deelneemt aan de viering kan de school een waardig alternatief voorzien, bijvoorbeeld in de vorm van een gesprek, een getuigenis of een bezinning over eenzelfde of gelijkaardig thema als in de viering.** Het alternatief kan ook een doe-activiteit zijn: een concrete opdracht in het verlengde van het bedoelde thema. Een waardig alternatief kan de eenheid in verscheidenheid op school ten goede komen, zonder in wel- of-niet-discussies te verzeilen.

3.2. Wie maakt de keuze?

De school als gemeenschap bepaalt welk soort vieringen ze organiseert en of ze een alternatief aanbiedt. **Wie bepaalt welke leerling deelneemt aan de viering of aan het alternatief?** Dat is geen gemakkelijke vraag. Er zijn immers meerdere betrokkenen: de leerling, de ouders en de school. Ieder van die drie betrokkenen moet ernstig worden genomen.

Wat de school betreft: zij moet duidelijk maken voor welke waarden zij opkomt en welke beleidslijn zij volgt. Een verantwoord beleid vraagt van directie, leerkrachten en medewerkers een gezonde mix van stevigheid en soepelheid, van algemene regels en individuele uitzonderingen.

Wat de ouders betreft: het is goed dat zij tijdig ingelicht worden over de beleidsopties van de school op het gebied van religieuze vieringen, en dat zij met de school kunnen spreken over de geloofsbeleving thuis.

Wat de leerlingen betreft: ook zij zijn betrokken partij, gezien het gaat over hun opvoeding en hun ervaringen op godsdienstig en levensbeschouwelijk vlak. Het is goed om de inhoud en de vormgeving van een viering of van het eventuele alternatief vooraf ook met hen te bespreken.

4. Wat betekent dit voor de eucharistie in schoolcontext?

Al sinds het begin van het christendom **staat de eucharistie als sacrament in het hart van de christelijke geloofsgemeenschap**. ‘Bron en hoogtepunt van kerkelijk leven’, wordt ze genoemd in de katholieke traditie. **Het behoort tot de opdracht van een katholieke dialogeschool om elke leerling kennis te laten maken met haar vorm en inhoud**. Het leerplan r.-k. godsdienst geeft hiertoe uitdrukkelijk de opdracht. Vanuit pedagogisch oogpunt is het belangrijk dat de leerlingen niet alleen kennis over de eucharistie opdoen maar het gebeuren van de eucharistie ook kunnen ervaren. Dan moet de school er wel over waken dat de eigenheid van de eucharistie gegarandeerd is. De pedagogische waarde van een eucharistieviering met de school bestaat erin dat ze de leerlingen helpt de eucharistie te verstaan en te vieren zoals de kerkgemeenschap het doet. **Als de omstandigheden op school er niet naar zijn om een eucharistie mooi en waardig te vieren, kiest de school van meet af aan beter voor een woorddienst**.

De eucharistie heeft een orde van dienst. Hoewel deze structuur veel ruimte laat voor creativiteit, bijvoorbeeld in de keuze van liederen, Bijbelse lezingen en gebedsintenties, komt precies de educatieve doelstelling in het gedrang als de viering haar kerkelijke vorm en inhoud verliest.

Als een school kiest voor een eucharistieviering is het belangrijk ervoor te zorgen dat er een geloofsgemeenschap is die belijdend participeert. Het kan niet de bedoeling zijn om de leerlingen te laten plaatsnemen in het kerkschip als een soort publiek bij een performance rond de ambo en het altaar. Voor een eucharistie is een handelende gemeenschap nodig: mensen die de dialoog tussen God en zijn volk mee gestalte geven, mensen die het Woord van God dankbaar ontvangen in hun hart, mensen die biddend het ‘Heilig, heilig, heilig’ of het ‘Onzevader’ zingen, mensen die staande voor God hun geloof willen belijden. In haar geheel en in elk van haar onderdelen is de eucharistie een belijdende activiteit. Wie vormt de handelende gemeenschap wanneer een school een eucharistieviering organiseert?

Het is mogelijk om leerlingen in respectvolle aanwezigheid, actief of dialogaal betrokken, getuige te laten zijn van de eucharistie die een geloofsgemeenschap viert in een abdij, een parochiekerk of een kapel. Dit is een mooie aanleiding voor een school om contact te zoeken met en een beroep te doen op geloofskernen binnen de pastorale eenheid. Een overzicht van alle pastorale eenheden in ons bisdom vind je op Kerknet onder het hoofdstuk Diocesane structuren van het bisdom Antwerpen.⁹ Het is voor een school ook mogelijk om zelf een eucharistieviering te organiseren. Zulk een eucharistieviering vraagt om voldoende leerlingen en personeelsleden die zich engageren om actief aan de viering deel te nemen. Bovendien vraagt een eucharistieviering met de school om een degelijke voorbereiding van de deelnemende groep. **Een actieve deelname aan de eucharistie veronderstelt dat je weet wat er gebeurt en hoe het gebeurt, dat je geïnitieerd bent in de liturgische taal en handeling, dat je vertrouwd bent met de kunst van het vieren of de ‘ars celebrandi’**. Een school die zelf een eucharistie organiseert, moet ook investeren in trajecten om leerlingen, leerkrachten en medewerkers verder in deze viering in te wijden.

We kunnen niet ontkennen dat een aanzienlijk aantal leerlingen en leden van het schoolteam zich amper nog herkennen in de rol van actieve deelnemers aan een eucharistieviering. Sommigen zijn niet gedoopt of behoren tot een andere godsdienst. Anderen zijn vervreemd geraakt van geloof en Kerk of hebben er bewust afstand van genomen. Actieve participatie is geen opdracht voor deze groep. Ofwel vraagt de school aan deze groep om respectvol aanwezig te zijn in dialogale betrokkenheid. Ofwel kiest de school ervoor om hun een waardig alternatief aan te bieden. Toch wordt niemand de toegang tot de eucharistieviering ontzegd. Wie wil deelnemen is welkom, minstens als gast. Op die manier kan iedereen uit de school de eucharistie leren kennen als centrale handeling in het leven van een katholieke geloofsgemeenschap. Zo’n ervaring kan ook mensen van andere achtergronden raken en verrijken.

9 <https://www.kerknet.be/bisdom-antwerpen/artikel-informatie/diocesane-structuren-het-bisdom-antwerpen>

5. Momenten en gelegenheden

5.1. Vieren op het ritme van het schoolleven

Een viering op school kan **1. het ritme van de schooldag** markeren. We denken aan een morgenritueel, een dankwoord voor de maaltijd of een vierende afsluiter van de dag.

In de hoek van de klas staat een tafel met daarop een kaars. Elke ochtend maakt de klas het stil. Een van de leerlingen steekt de kaars aan. De leerkracht nodigt de leerlingen uit om in stilte te bidden voor iets of iemand. Samen met de leerlingen die willen, bidt de leerkracht het Onzevader luidop. Het uitblazen van de kaars is vervolgens het signaal dat de werkdag begonnen is.

Een viering op school kan **2. het schooljaar ritmeren**. Begin en einde van het schooljaar of van een trimester zijn goede momenten om bij stil te staan. Het laatste lesuur voor de examens kan een intense gebeurtenis worden. We denken ook aan de traditionele 100-dagen voor de laatstejaars of aan de dag dat het schooljaar precies halverwege is. Ook de ontvangst van nieuwe leerlingen en het afscheid van wie afstuderen zijn evenementen die om een viering vragen.

De feestelijke proclamatie start met een viering in een grote zaal van de school. Een pastorale medewerker van de plaatselijke pastorale eenheid is aanwezig om deze viering te leiden. Een aantal leerlingen speelt bij aanvang muziek. De pastor feliciteert de afstuderende leerlingen, hun ouders en het personeel dat hen tot hier heeft begeleid. De aanwezigen worden uitgenodigd te luisteren naar 'Everybody's free' van Baz Luhrmann. Via een filmpje op YouTube kunnen alle aanwezigen de tekst volgen. Eventueel is een vertaling voorhanden. De leerlingen die afstuderen ontvangen plechtig een klein flesje zonnebrandcrème. Vervolgens leest de pastor een evangelietekst over de zending van de leerlingen en roept hen op de opgedane kennis en competenties niet alleen voor zichzelf te gebruiken maar ze ten dienste te stellen van

anderen. De leerlingen krijgen te horen dat de zonnebrandcrème niet voor henzelf bedoeld is maar om tijdens de zomervakantie aan te bieden aan mensen die bescherming tegen de zon nodig hebben. De pastor sluit de viering af met een zegenend gebaar.

Een viering op school kan stilstaan bij **3. belangrijke gebeurtenissen in het (school)leven**: vreugdevolle en verdrietige momenten in het leven van leerlingen en hun familie of van schoolpersoneel. Denk bijvoorbeeld aan de geboorte van een nieuw broertje van een leerling of aan het overlijden van een oma. Als een van de leerlingen naar een andere school gaat of als de leerkracht wegens een operatie verschillende maanden afwezig zal zijn, kan een viering helpen de overgang naar die nieuwe realiteit te maken.

Omdat haar gezin verhuist naar Australië zal een leerling binnenkort de school verlaten. Op haar laatste dag vindt een afscheidsviering plaats in de klasgroep. De leerkracht leest een tekst over vriendschap die standhoudt ondanks grote afstand. Vervolgens geeft de leerkracht de vertrekkende leerling een cadeautje: een T-shirt die verwijst naar de school, het dorp of de streek. De leerkracht maakt duidelijk dat het T-shirt wil helpen om de verbondenheid te behouden. Een voor een komen nu de leerlingen naar voor. Ze mogen iets zeggen tot de vertrekkende leerling maar hoeven niet. Ze schrijven allemaal hun naam op het T-shirt. De groep vormt een kring en de vertrekkende leerling, die in het midden staat, trekt het T-shirt aan. Samen zingt de groep ten slotte een lied van afscheid of van zegen.

Een viering op school kan zich afstemmen op **4. maatschappelijke gebeurtenissen**: verjaardagen, jubilea van de school of van personeelsleden, volkse gebruiken of evenementen, burgerlijke herdenkingen of vieringen. **Ook deze evenementen kunnen verdieping brengen en mensen met elkaar verbinden**. We denken bijvoorbeeld aan het 100-jarig bestaan van de school, de herdenking van de twee wereldoorlogen, de Werelddag van Verzet tegen Armoede, de Wereldjongerendagen of de Werelddag van de

Migrant en Vluchteling. Ook verjaardagen zijn een mogelijke aanleiding om een viering te organiseren.

Tijdens het laatste lesuur voor 11 november verzamelt de schoolgemeenschap op de speelplaats rond een vuur. De directeur herinnert aan de verschrikkingen van de Eerste Wereldoorlog en aan de oorlogen die sindsdien hebben gewoed. Een leerling noemt de landen waar op dit moment oorlog en geweld heersen. Voor alle slachtoffers van toen en nu houdt de hele schoolgemeenschap een symbolische minuut stilte.

5.2. Vieren op het ritme van het liturgisch jaar

Een viering op school kan aansluiten **bij een feest of een periode in het katholiek liturgisch jaar**. De katholieke kerkgemeenschap viert de belangrijkste gebeurtenissen en ervaringen van het christelijk geloof in een traject van bijzondere tijden en dagen, dat jaarlijks terugkeert. In het vak r.-k. godsdienst komt deze cyclus uitvoerig aan bod. In het kader van de godsdienstles is er ruimte om deze tijden en dagen ritueel gestalte te geven. Ook in de bredere schoolgemeenschap mag het kerkelijk jaar aanleiding zijn tot vieren.

Het zwaartepunt van het kerkelijk jaar is **de paastijd**, de weken tussen de paasdriedaagse en Pinksteren. Dit is het kloppend hart van het christelijk geloof: de overwinning van leven op dood, van licht op duister, van goed op kwaad. Als de Goede Week in het schooljaar valt, is het belangrijk om Witte Donderdag en Goede Vrijdag te markeren. Sowieso vragen de weken tussen paasvakantie en Pinksteren om een vierende invulling.

Op de eerste schooldag na Pasen gaan alle klassen van de school apart naar de plaatselijke kerk. Ze worden ontvangen door de plaatselijke pastor die hen kort vertelt over de paaswake en de wijding van de paaskaars. De klas ontvangt een kaars en ontsteekt die in stilte aan de paaskaars. Ze nemen deze kaars vervolgens mee naar de klas waar ze gedurende de hele paastijd van 's morgens tot 's avonds brandt.

Ook **de kersttijd** verdient aandacht. Deze periode loopt van Kerstmis tot het feest van de doop van de Heer. Het grootste deel van deze periode valt echter in de kerstvakantie. Toch is het zinvol om een kerstviering te organiseren voor of na de vakantie. Voor de vakantie als een voorbereiding op de eigenlijke liturgie van Kerstmis. Na de vakantie als een voortgezette bezinning over het kerstfeest: als de kerstbomen weg zijn, de cadeautjes geopend en de lichtjes gedoofd, wat blijft er dan nog over van de kerstboodschap?

Zowel aan de kersttijd als aan de paastijd gaat een langere periode van voorbereiding vooraf, respectievelijk **de advent en de veertigdagentijd**. Een viering in deze periode wil de deelnemers voorbereiden om de liturgische feesten van Kerstmis en Pasen bewuster te vieren.

Op de eerste maandag van de advent komt de hele school samen in een grote zaal. Iemand ontsteekt de eerste kaars van de adventskrans. In een vraaggesprek wordt duidelijk dat deze periode uitkijkt naar de komst van Jezus. De leerlingen vragen zich af wat de komst van Jezus zou veranderen in onze wereld. Een medewerker van de schoolpastoraal verbindt de komst van Christus met het thema van Welzijnszorg. Allen zingen een adventslied. Ten slotte keert iedereen terug naar de klas, waar ze een eigen adventskrans maken.

Bepaalde katholieke feesten vallen op een schooldag, zoals **het patroonsfeest van de school of van de gemeente/stad**. Door dit feest samen te vieren, krijgt de naam of het eigen charisma van de school opnieuw betekenis voor de leerlingen en het personeel. Andere liturgische feesten die op een schooldag kunnen vallen, zijn bijvoorbeeld 'Opdracht van de Heer' (2 februari), 'Aankondiging van de Heer' (25 maart), 'Kruisverheffing' (14 september), 'Maria Onbevlekt Ontvangen' (8 december).

Voor alle liturgische feesten is het belangrijk dat de school doorverwijst naar de liturgische diensten van de lokale geloofsgemeenschap of de pastorale eenheid. Een kerst- of paasviering op school vangt de viering van de parochie niet, maar kan zowel leerlingen, leerkrachten als medewerkers van de school passend erop voorbereiden of de weg erheen

wijzen. De school kan op haar manier ook deelnemen aan de vieringen van de parochie, waardoor een wisselwerking ontstaat tussen de pastorale werkgroep op school en het netwerk van de pastorale eenheid¹⁰.

Voor kinderen en leerlingen, uit welk onderwijstype ook, **is het uiteraard aangewezen vieringen te organiseren op hun maat. Tegelijk is het belangrijk**, met het oog op hun verdere integratie, **dat ze leren aansluiten bij de plaatselijke kerkgemeenschap**. Dat geldt met name voor de viering van de eerste communie en het vormsel. Waar mogelijk, kan die best doorgaan in de gewone geloofsgemeenschap, omdat deze sacramenten jongeren initiëren in de geloofsgemeenschap terwijl de school in eerste instantie een pedagogische gemeenschap is. De school kan echter doelgericht aan deze vieringen meewerken en/of ze ondersteunen.

5.3. Feesten van andere godsdiensten of levensbeschouwingen

Feesten van andere godsdiensten of levensbeschouwingen verdienen eveneens de nodige aandacht op school, zeker wanneer die tot de leefwereld van een betekenisvol aantal leerlingen of studenten behoren. Op bepaalde feestdagen van andere godsdiensten of levensbeschouwingen mogen de leerlingen gewettigd afwezig zijn. De volgende dag kan de leerkracht hen uitnodigen om te vertellen wat en hoe ze gevierd hebben, bijvoorbeeld aan de hand van symbolen of foto's. Die terugkoppeling biedt kansen om, aan de hand van concrete getuigenissen, nader kennis te maken met feesten uit andere tradities. We denken bijvoorbeeld aan het lentefeest (vrijzinnigheid), het offerfeest (Islam) of chanouka (Jodendom). Hoewel deze feesten niet gevierd worden op een katholieke school, verdienen ze wel de nodige aandacht, minstens uit respect voor wie ze thuis of in familie vieren. De godsdienstleerkracht kan tijdens de godsdienstles inhoudelijk dieper ingaan op de betekenis van deze feesten. Ook kunnen ze een plaats krijgen op de feestkalender van de school. Meeleven en belangstelling horen samen. **Zo kan op school of in de klas een waarderend gesprek op gang komen**

over diverse godsdiensten en levensbeschouwingen, en over hun betekenis voor vrienden of collega's uit de onmiddellijke buurt.

In de klas hangt de kalender 'Iedereen feest!' van ORBIT vzw¹¹. Elke maand overloopt de godsdienst- en of klasleerkracht de komende feesten. De klas bespreekt kort wie die maand een feest viert en maakt afspraken over hoe die in de klas aan bod zullen komen. Ter gelegenheid van het Suikerfeest (Islam) brengen de ouders van een leerlinge allerlei lekkers mee naar de klas. De leerlinge krijgt zo de kans te spreken over haar geloof.

¹⁰ JOHAN BONNY, Een houtskoolvuur met vis erop en brood, Visietekst van en voor het bisdom Antwerpen, 2012.

¹¹ <https://www.orbitvzw.be/product-categorie/kalender/>

6. Binnen of buiten de lestijd?

Gezien de toenemende diversiteit in de schoolpopulatie en de vraag naar een meer gedifferentieerd aanbod op religieus en levensbeschouwelijk vlak, **rijst de vraag of het niet zinvol zou zijn om bepaalde vieringen tijdens en andere vieringen buiten de lesuren te houden**, bijvoorbeeld tijdens de middagpauze of na de lesuren. Buiten de lesuren is het voor sommigen gemakkelijker om aan een viering deel te nemen, terwijl voor anderen een waardig alternatief voorzien is.

Theoretisch is dat een mogelijke denkpiste. Scholen die daartoe de menselijke en materiële mogelijkheden hebben, kunnen hierover verder nadenken of een proefproject opzetten. We mogen echter niet onderschatten hoeveel extra motivatie en praktische inzet het van velen zal vergen om religieuze vieringen buiten de lesuren te organiseren. **Bovendien komen vieringen buiten de lestijden niet echt ten goede aan het dialogale karakter van de school.** Door leerlingen die tijdens de lestijden bij elkaar horen buiten de lestijden uit elkaar te halen, ontwijkt de schoolgemeenschap veeleer de dialoog. Wat op school gebeurt, gebeurt best open en transparant, met alle leerlingen samen.

Waar de vraag toeneemt naar bijkomende vieringen of ontmoetingen voor leerlingen die belangstelling hebben voor het christelijk geloof of een actieve band hebben met de kerkgemeenschap, kan men die best bespreken in gezamenlijk overleg tussen de school, de schoolpastoraal, de ouders en de parochie of de pastorale eenheid. Het zou inderdaad kunnen dat in bepaalde regio's de vraag naar extra catechetische, liturgische of religieuze vorming zal stijgen voor een aantal kinderen uit christelijke gezinnen, of voor leerlingen die hun christelijke ervaring met elkaar willen delen. Deze vraag overstijgt echter de taak en de mogelijkheden van de school. Heel de christelijke gemeenschap zal voor die vraag haar verantwoordelijkheid moeten opnemen.

7. Wie neemt de verantwoordelijkheid?

Hoe geeft een school concreet invulling aan haar katholieke identiteit? Dat gebeurt doorgaans **op drie niveaus: op het vlak van 1. beleidskeuzes, 2. in het (verplicht) onderwijzen van het vak r.k.-godsdienst en 3. in een uitgewerkt pakket van pastoraal op school.** Naast zorg, verkondiging en gemeenschap, **is vieren een wezenlijk element van school-pastoraal.** Elke school zal dus keuzes moeten maken, ook wat de vieringen betreft. Welke vieringen kan onze school aanbieden, rekening houdend zowel met haar beleidsvisie betreffende katholieke identiteit, als met de eigenheid van haar doelpubliek en haar maatschappelijke context?

Scholen hebben op het vlak van vieringen heel verschillende gewoonten en ervaringen. Bepaalde scholen hebben een traditie bewaard of een nieuw plan opgebouwd dat ze kunnen voortzetten of opfrissen. In andere scholen zijn oude tradities stopgezet zonder dat nieuwe plannen of gebruiken erop zijn gevolgd. In dat geval is het niet voldoende om eventjes met een paar bereidwillige personen samen te zitten en een nieuw plan op te stellen. De denkoefening zal stroomopwaarts moeten herbeginnen. Vooraf komt de vraag welke school men wil zijn, waartoe de school de leerlingen wil bekwamen op religieus en maatschappelijk gebied, welke momenten van verdieping of verbinding de gemeenschap in het schooljaar wil inbouwen, en wie daaraan zal meewerken. Deze vragen reiken voorbij de goede wil van enkele individuele leerkrachten of directieleden. Ze vragen om een grondiger gesprek en voorbereiding met alle betrokkenen: schoolbestuur, directie, leerkrachten, medewerkers en leerlingen.

Het is belangrijk dat het vieringenaanbod waarvoor de school kiest, kan steunen op **een breed draagvlak: de beleidsverantwoordelijken, de pastorale werkgroep en/of het identiteitsteam en de leerkrachten.** Hoewel zij niet de enige verantwoordelijken zijn voor de pastoraal op school, zijn de **godsdienstleerkrachten met hun expertise bevoorrechte gesprekspartners bij de voorbereiding en het verloop van vieringen.** Voor vieringen kan de directie bovendien de medewerking vragen van **andere personeelsleden op school. Ook leerlingen of studenten** kan de gemeenschap van de school in de opbouw van vieringen betrekken. Tevens mag de school een beroep doen op ondersteuning van buitenaf, bijvoorbeeld op **medewerkers van de pastorale eenheid.** Door mee te werken aan het vieringenaanbod bouwen vele betrokkenen samen aan een geloofskern op school.

8. Een jaarplanning opstellen

Goede vieringen vragen **een tijdige planning en voorbereiding**. Ze vragen ook om overleg en samenwerking onder vele betrokkenen. Hieronder stellen we **een stappenplan voor waarmee scholen aan de slag kunnen gaan**.

Stap 1: Wat, waarom en wanneer vier je?

Welke vieringen wil je als school op de agenda plaatsen en wanneer? Belangrijk is om per viering ook te bepalen welk doel je ermee wil bereiken.

Stap 2: Met wie vier je?

Met wie wil je de geplande vieringen houden: elke klas, alleen de eerstejaars, de volledige school samen, per graad, een subgroep van gelovigen...?

Een gebeurtenis waaraan allen actief moeten kunnen deelnemen, vraagt om een andere soort viering dan wanneer alleen een subgroep eraan deelneemt. Als niet allen actief kunnen deelnemen, wat zullen de anderen doen? Verwacht je van hen een 'respectvolle dialogale betrokkenheid' op de viering of bied je hun een 'waardig alternatief' aan?

Stap 3: Welk soort viering is het meest geschikt?

Welk soort viering is het meest geschikt voor de doelgroep? Welke viering beantwoordt het best aan de vruchtbare wisselwerking tussen 'identiteit' en 'dialogoog' die een katholieke dialoogschool nastreeft? Is het wenselijk om tegelijkertijd meerdere soorten van vieringen te laten doorgaan, afhankelijk van subgroepen in de schoolpopulatie? Een belangrijk criterium daarbij is of je leerlingen zonder binding met de katholieke traditie in deze viering wil laten kennismaken met de katholieke traditie, of dat je voor hen liever een 'waardig alternatief' voorziet.

Stap 4: Tijdens of buiten de lesuren?

Is het aangewezen een viering buiten de lesuren te laten doorgaan? Is er binnen de school een groep die verlangt naar bijkomende belevingsmomenten met een uitdrukkelijk religieus karakter? Een viering buiten de lesuren vraagt niet alleen extra inzet van wie

de dienst organiseert maar ook van de deelnemers. Wat is de betekenis van deze viering voor de school-pastoraal? Welke verbinding bestaat er met de hele schoolgemeenschap? Hoe ondersteunt dit gebeuren het project van de katholieke dialoogschool?

Stap 5: Welke boodschap wil je meegeven?

Wat wordt de rode draad in de viering? Welke inhoudelijke boodschap wil je meegeven? Uiteraard heeft deze vraag een andere draagwijdte naargelang je kiest voor een 'reeds bestaande vorm' of een 'viering die je voor de gelegenheid samenstelt'. In het eerste geval is de inhoudelijke boodschap voor een groot stuk voorgegeven.

Stap 6: Wie zijn de trekkers of wie neemt de leiding?

Afhankelijk van het soort viering zullen één of meerdere personen de voorbereiding en de leiding van de viering moeten trekken. De school kan een 'werkgroep vieringen' vormen met personeelsleden en/of leerlingen die zich daartoe geroepen voelen. Bepaalde scholen werken met een beurtrol onder de leerkrachten. In andere scholen bereiden de leerkrachten de vieringen voor met hun klas. Ook personen van buiten de school kunnen mee een viering trekken. Belangrijk is wel dat alle medewerkers weten welk doel ze samen nastreven en wat daarbij van hen verwacht wordt.

Niet iedereen is even bekwaam of voelt zich geroepen om voorganger te zijn in een viering. Toch word je vanuit je professionele en institutionele identiteit vaak aangesproken op je deelname. Het is belangrijk om hierover met elkaar in gesprek te gaan. Niemand moet zich gedwongen voelen om een rol te vervullen waarin zij/hij zich niet goed voelt. Soms is bijkomende vorming omtrent vieren op school dan ook aangewezen.

De school kan de leiding van een viering toevertrouwen aan iemand van buiten de school. Die keuze is uiteraard afhankelijk van het soort viering. Voor een eucharistieviering moeten scholen een beroep doen op een priester. Een goed contact met de lokale ge-

loofsgemeenschap en de betrokken priester is aangewezen om de eucharistieviering en de doelgroep op elkaar af stemmen. Secundaire scholen kunnen een beroep doen op de medewerkers van jongeren-pastoraal IJD Antwerpen voor de ondersteuning van vieringen op school.

Stap 7: Waar vindt de viering plaats?

Niet elke locatie is even geschikt om stil te staan bij thema's over godsdienst en levensbeschouwing.

Een kapel of een andere sacrale ruimte die permanent ter beschikking staat voor stilte, gebed en viering is een meerwaarde op school, zowel voor individuele personen als voor groepen. Wie wil nadenken over de betekenis van een sacrale ruimte op school en de inrichting ervan, ook met het oog op de religieuze en levensbeschouwelijke diversiteit op school, kan op **de website van de katholieke dialoogschool**¹² interessant materiaal vinden. Niet alle scholen hebben echter een aparte kapel of sacrale ruimte ter beschikking. Voor vieringen moeten ze van een andere ruimte gebruik maken. Het is zeker niet vanzelfsprekend om een aula, een eetplaats of een turnzaal om te toveren tot een geschikte ruimte voor stilte, gebed en bezinning. Het vraagt extra aandacht voor de sfeer, de symboliek en de aankleding. Waar wenselijk of mogelijk, kunnen scholen gebruik maken van een kerk of kapel in de buurt. Dat kan de sacraliteit van de viering ten goede komen. Het kan ook de band versterken tussen de school en de plaatselijke geloofsgemeenschap.

Stap 8: Praktische en inhoudelijke voorbereiding

Zeker als je kiest voor een viering die voor de gelegenheid wordt samengesteld, rijzen heel wat praktische vragen. Hoe bouw je de viering op? Welke teksten, liederen, Bijbellezingen, rituelen, verhalen, getuigenissen selecteer je? Welke symbolen zal je gebruiken? Ondersteun je de viering met klank- en beeldmateriaal? Hoe kan je de leerlingen en de leerkrachten betrekken in deze keuze? Kwaliteitsbewaking is daarbij belangrijk. De Thomaswebsite van de KU Leuven reikt interessante vragen aan bij het samenstellen van een evenwichtige viering.

1. Sluit deze viering aan bij het leven van jonge mensen?
2. Opent deze viering een perspectief naar God?
3. Hoe zit het met de kwaliteit van de gehanteerde taal?
4. Bevat de viering levensnabije symboliek?
5. Wordt de mens in zijn emotionaliteit geraakt?
6. Gebruikt de viering de kracht van verhalen?
7. Is er een rode draad in de viering?
8. Zet de viering aan tot engagement?
9. Is er ruimte voor actieve deelname?
10. Wat is de kwaliteit van de muziek en van de zang?

Stap 9: Voorbereiding en nabespreking met de leerlingen

Zeker als je kiest voor een viering met een vaste vorm of orde van dienst is het belangrijk dat de deelnemers goed voorbereid zijn. **De centrale vraag is hoe de leerlingen tot een actieve deelname kunnen komen.** Je kan niet van alle leerlingen verwachten dat ze weten welke houdingen, antwoorden of gebaren verwacht worden van een deelnemer aan een eucharistie. Wellicht vraagt dit om een geleidelijke ingroei waarbij kinderen en jongeren kunnen leren van ouderen. Een toelichting vooraf door de klasleraar of de godsdienstleraar lijkt aangewezen. Die toelichting gaat zowel over de inhoud als over het verloop of de vorm van de viering. Ook de lessen r.-k.-godsdienst kunnen hiertoe bijdragen. Eventueel is er een groep leerlingen die aan de viering willen meewerken. Met hen kan je dieper ingaan op de vorm en de inhoud van de viering.

Het moet vooraf duidelijk zijn **wat van alle leerlingen verwacht wordt vanuit een dialogale betrokkenheid.** Als er al een keuzemogelijkheid is, moeten leerlingen bij voorkeur vooraf weten wat de verschillende opties zijn: actieve deelname, dialogale betrokkenheid of een waardig alternatief.

Na de viering is het werk niet af. **Even belangrijk als de voorbereiding is de nabespreking,** zo mogelijk in kleine groep. Hoe beleefde je de viering? Welke teksten of gebaren zijn goed overgekomen? Heeft de viering iets in je wakker gemaakt? Hoe was het voor wie minstens gedeeltelijk actief kon deelnemen?

¹² <https://ecsi.site/be/>

En hoe was het voor wie in dialogale betrokkenheid respectvol aanwezig was?

Je kan ook tijd maken voor gemeenschapsvorming.

Een hapje en drankje achteraf scheppen bijkomende kansen voor ontmoeting en uitwisseling. Ze laten de viering 'landen' in het collectieve aanvoelen en geheugen van de schoolpopulatie.

Stap 10: Evaluatie door de school

Evalueer de viering niet enkel met de medewerkers die haar hebben voorbereid of geleid. Vraag ook reacties aan collega's en leerlingen met een andere religieuze of levensbeschouwelijke achtergrond. Zo krijg je een **breder feedback en meer suggesties** om later mee rekening te houden.

Bijlage

Waar vind je bruikbaar materiaal?

Op het internet vind je **veel bruikbaar materiaal voor vieringen op school**, het ene al bruikbaarder dan het andere, afhankelijk van wat je wil vieren en met wie. Voor achtergrondinformatie over de structuur en de opbouw van vieringen, alsook voor inhoudelijk materiaal, verwijzen we graag naar:

- De didactische **Thomas-website**¹³.
- Inhoudelijke impulsen om te gebruiken als bouwstenen voor vieringen vind je op dezelfde website onder **www.4ingen.be**¹⁴, alsook op **Leeftocht**¹⁵. Ook de **onderwijsmediatheek Obed op het TPC**¹⁶ biedt een schat aan informatie.
- Voor achtergrondinformatie over de eucharistieviering in een katholieke dialoogschool kunnen we de **website van de katholieke dialoogschool**¹⁷ aanbevelen. Je vindt er bruikbare tips onder 'materiaal, projecttegels', bij de tegel 'eucharistie'. Meer informatie over het vieren van religieuze feesten in een katholieke dialoogschool vind je op dezelfde website onder de tegel 'religieuze feesten'.
- Over verlies en rouw biedt jongerenpastoraal **IJD Antwerpen** (www.ijd.be/antwerpen¹⁸) zeer bruikbaar materiaal aan.
- Je kan ook terecht bij de begeleider Identiteit en Pastoraal en het pastorale aanbod van **Katholiek Onderwijs Vlaanderen**¹⁹ en heel in het bijzonder de **PRO-website**²⁰.
- De **Interdiocesane Commissie voor Liturgie (ICL)**²¹ biedt verschillende waardevolle publicaties aan. Ook het evangelieverhaal van de dag en de liturgische kalender kan je hier raadplegen²².
- Voor een overzicht van de pastorale eenheden in bisdom Antwerpen verwijzen we naar de diocesane website (*Kerknet*)²³.

13 <https://www.kuleuven.be/thomas/page/>

14 <https://www.kuleuven.be/thomas/pastoraal/vieringen/ritualSearch.php>

15 <https://pro.katholiekonderwijs.vlaanderen/leeftocht>

16 <https://www.kuleuven.be/thomas/algemeen/obed/>

17 <https://ecsi.site/be/>

18 <https://www.kerknet.be/ijd/organisatie/over-ijd-antwerpen>

19 <https://www.katholiekonderwijs.vlaanderen/>

20 <https://pro.katholiekonderwijs.vlaanderen/>

21 <https://www.kerknet.be/organisatie/interdiocesane-commissie-voor-liturgie>

22 <https://www.kerknet.be/iclz/artikel/liturgische-kalender>

23 <https://www.kerknet.be/bisdom-antwerpen/artikel-informatie/diocesane-structuren-het-bisdom-antwerpen-o>

Dankwoord

Graag danken we allen die aan de voorbereiding en de redactie van deze tekst hebben meegewerkt: de leden van het Diocesaan Team Schoolpastoraal en het vicariaat Onderwijs van het bisdom Antwerpen, KOBA vzw, de medewerkers van de vicariaten Antwerpen en Kempen, de bisschop en de leden van de bisschopsraad.

